

המכון למדיניות ואסטרטגיה (IPS)

ספטמבר 2019

מדיניות ישראל מול עיראק: לחשב מסלול מחדש

[אודי אבנטל](#)

בניתוח כולל, התקיפות המיוחסות לישראל בעיראק עומדות במתח מול חלק מיעדיה האסטרטגיים שלה עצמה. ניכר כי ישראל הטילה את הגיון המערכה שבין המלחמות (מב"מ) - אותו יישמה בשנים האחרונות בהצלחה יחסית בסוריה - על עיראק. זאת, במה שמצטייר כהסתכלות צרה, בעיקר דרך הפריזמה המבצעית, ולא כחלק מאסטרטגיה אזורית רחבה הלוקחת בחשבון את ההשלכות הכוללות של הרחבת המערכה נגד איראן לשטח עיראק.

מאז יולי השנה הותקפו מספר אתרים בעיראק, השייכים למליציות השיעיות המזוהות עם איראן ומסונפות לארגון הגג 'אלחשד אלשעבי' ('הגיוס העממי', או ה-PMF). עפ"י דיווחים שונים, איראן אחסנה בבסיסים שנפגעו טילים ואמצעי לחימה לתרחישי עימות עם ישראל, ומערכות מתקדמות שיועדו לעבור לסוריה וממנה ללבנון, בנתיב קרקעי.

לפחות חלק מהתקיפות יוחסו לישראל, כמו גם פעולות סיכול נוספות, כגון חיסול פעילי מליציה שיעית הנאמנה לאיראן ('עצאא'ב אהל אלחק'), בגבול עיראק-סוריה.

האיש החזק והמזוהה ביותר עם איראן בשורות ה-PMF, אבו מהדי אלמהנדס, המוביל קו אנטי אמריקאי (מוגדר כטרוריסט בארה"ב), האשים את ישראל ואת ארה"ב בתקיפות. אלמהנדס טען כי בידי עיראק הוכחות שארה"ב ניצלה את האישור שיש בידיה לטוס בשמי עיראק, כדי לאפשר למטוסים ישראליים לתקוף את מטות המליציות. אלמהנדס הזהיר כי ל"גיוס העממי" אין ברירה אלא להגן על עצמו "בעזרת הנשק המתקדם ביותר".

על רקע הצהרות מאיימות של המליציות כי מעתה והלאה יראו בארה"ב ובכוחותיה בעיראק אחראים לפעולות נגדן, מיהרה ארה"ב לבדל עצמה מהתקיפות ולייחס, לפחות את חלקן, לישראל. בכירים אמריקאים בעילום שם מסרו לתקשורת בארה"ב כי ישראל "מותחת את הגבולות", וכי פעולותיה מחוללות אלימות בעיראק, עלולות לגרור פגיעה בכוחות האמריקאים המוצבים במדינה, להביא לסילוקם ממנה ולפגוע ביחסי וושינגטון-בגדאד. בפומבי, במסר חריף, הביע דובר הפנטגון תמיכה בריבונות עיראק ובזכות ממשלתה להגן עליה מפני "גורמים חיצוניים".

ההדלפות לתקשורת האמריקאית, ככל הנראה גם מגורמים בישראל, והצהרת ראש הממשלה נתניהו כי "לאיראן אין חסינות בשום מקום", רק חיזקו את הרושם כי ישראל אכן ניצבת מאחורי התקיפות.

ברחבי האזור, המהלכים המיוחסים לישראל נתפסו כשינוי אסטרטגי במדיניותה וכניסיון לכפות כללי משחק חדשים, באמצעות פתיחת חזית נוספת נגד איראן וחזבאללה, בעיראק. זאת, על בסיס מודל הפעולה של ישראל בסוריה. תפיסה זאת בלטה בנאום נצראללה, בעקבות התרסקות המל"טים בדאחיה, כשהצהיר שלא יאפשר למה שעושה ישראל בעיראק להתרחש גם בלבנון.

תקיפות ממוקדות - השלכות אסטרטגיות

השלכות התקיפות המיוחסות לישראל חרגו בהרבה מהשמדת אמצעי לחימה וסיכול העברתם לסוריה וללבנון, ונודעה להן השפעה אסטרטגית, בהקשרים שלהלן.

פגיעה בלגיטימציה של נוכחות כוחות ארה"ב בעיראק. ארה"ב פועלת בעיראק תחת ביקורת גוברת נגד נוכחות כוחותיה, בעיקר מצד המליציות השיעיות המזוהות עם איראן (בראשן כתאא'ב חזבאללה, כוח בדר, כתאא'ב אל אימאם עלוי) אך גם מצד גורמים נוספים דוגמת איש הדת המשפיע, מקתצ'א צדר, המתנגד להשפעה האיראנית במדינה.

לאחר נסיגת מרבית כוחותיה מעיראק ב-2011, ארה"ב לא הצליחה להגיע להסכם עם הממשל בבגדאד, שיסדיר את נוכחותה הצבאית במדינה (SOFA). תחת זאת, כוחותיה בעיראק (כיום בהיקף של 5200 חיילים) פועלים מתוקף הזמנה של הממשלה מ-2014, שניתנה על רקע השתלטות דאעש על אזורים נרחבים. בנסיבות אלה, מרחב התמרון האמריקאי בעיראק נתון תחת מגבלות. זאת, במיוחד לאחר התחזקותם בבחירות האחרונות של הגורמים השיעים המזוהים עם איראן, ובצל יוזמותיהם בפרלמנט, בדחיפתה, לקדם חקיקה ומהלכים שיביאו לנסיגתה המלאה של ארה"ב או למצער יגבילו את חופש הפעולה של כוחותיה במדינה.

כצפוי, התקיפות המיוחסות לישראל בעיראק שבו והציפו בעוצמה את הוויכוח סביב הנוכחות האמריקאית והביאו לחידוש הקריאות המוכרות לנסיגת כוחותיה מהמדינה ולפגיעה בהם. גורמים פוליטיים מתונים ובראשם ראש הממשלה עאדל עבד אלמהדי והנשיא ברהאם סאליח, נקלעו לעמדת מגננה, והצהירו כי מדובר ב"התקפה על הריבונות העיראקית".

פגיעה במאמצים להכפפת המליציות ונשקן למרות המדינה ולהחלשת זיקתן לאיראן.
על רקע תפקידן המכריע בהבסת דאעש, הפרלמנט העיראקי הכריז בסוף 2016 על ה-PMF זרוע עצמאית בכוחות הביטחון של עיראק. מאז, המליציות המזוהות עם איראן צברו לגיטימציה רחבה וכוח פוליטי משמעותי (הבלוק השני בגודלו בפרלמנט). המליציות מצטיירות כנחושות לשמר את מעמדן כצבא חמוש (כולל באמל"ח מאיראן), שאינו כפוף למדינה העיראקית ומחזיק במקורות הכנסה עצמאיים (מיסים, שליטה בחברות, הברחות וסחיטה).

ממשלת עיראק הנוכחית, כמו קודמתה, חותרת, בהצלחה מועטה, להגביל את כוח המליציות ולנסות להכפיף למרות המדינה העיראקית. בסוף 2017 קרא המנהיג הדתי השיעי הבכיר, איתאללה סיסתאני, לאסוף את כל כלי הנשק במדינה, בעקבות ההכרזה על סיום המלחמה נגד דאעש. במרץ 2018 פרסם ראש הממשלה הקודם, חיידר אלעבאדי, צו להכפפת המליציות לחוקי הצבא העיראקי, למשרד ההגנה ולראש הממשלה. אף על פי שבמסגרת זאת החליטה הממשלה לתקצב את המליציות (מעל לשני מיליארד דולר ב-2019) חלקן ממשיכות להתעקש לשמור על נאמנות למשמרות המהפכה של איראן.

בעקבות גל התקיפות נגד אינטרסים אמריקאים בעיראק ושיגור מל"טים משטחה נגד תשתיות נפט בסעודיה, במהלך מאי, פרסם ראש הממשלה הנוכחי, אלמהדי, צו נוסף, ביולי. הצו מורה ל-PMF להכפיף עצמם למדינה העיראקית, לסגור מטות, לחדול ממעורבות בפוליטיקה (האסורה על גורמי בטחון על פי חוק) ולהתנתק ממקורות הכנסה עצמאיים.

נראה כי התקיפות שיוחסו לישראל בעיראק, מסייעות למליציות להציג עצמן כקורבן, להצדיק את זכותן לשמר את נשקן ולהדוף לחצים וביקורת כי הן פועלות בשירות איראן, תוך החלשת הריבונות העיראקית. זאת, באופן הפוגע ביכולת אלמהדי וארה"ב, המוגבלת ממילא, לאכוף על המליציות מרות, ולמנוע מאיראן לחזק באמצעותן את אחיזתה בתוך עיראק.

פגיעה בחופש הפעולה של הכוחות האמריקאים. בתגובה לתקיפות ולהאשמות שהופנו נגד ארה"ב וישראל, הטיל ראש הממשלה, אלמהדי, הגבלות על השימוש במרחב האוויר העיראקי. במסגרתן, נדרשים מטוסי ארה"ב, הפועלים במדינה כחלק מהקואליציה נגד דאעש, לקבל אישור המראה מממשלת עיראק. לא ברור אם התקנות החדשות יחולו גם על משימות "מצילות חיים" של טיסות דחופות במסגרת מבצעי סיוע לכוחות קרקעיים הפועלים נגד תאי דאעש בצפון המדינה. מפקד צוות המשימה האמריקאי בעיראק הכריז כי "אורחים בגבולותיה הריבוניים של עיראק נציית להנחיות ממשלתה".

במקביל, צפויים הכוחות האמריקאים בעיראק להדק את אמצעי הביטחון וההגנה, ויתכן שאף להגביל את תנועתם, על רקע ההערכה כי הסערה שחוללו התקיפות המיוחסות לישראל עלולה להביא להגברת הניסיונות לפגוע בהם. זאת, כאשר רף האיומים נגד נוכחות ארה"ב במדינה ממילא נמצא במגמת עליה על רקע העימות המחריף בין ארה"ב ואיראן. כאמור, המתרחשות בין המדינות הובילה לעליה בהתקפות נגד מוסדות ואינטרסים אמריקאים, בעקבותיה החליטה ארה"ב לצמצם את מצבת הסגל הדיפלומטי האמריקאי במדינה.

מתחים ויתכן שאף פגיעה באמון בין ישראל לפנטגון, למטות המשולבים של ארה"ב ולפיקוד המרכז האמריקאי (CENTCOM).

התקיפות בעיראק בראי האינטרסים הישראליים

עיראק, בעלת הרוב השיעי, מהווה כיום את הזירה המרכזית ביותר, זירת הליבה, במסגרת מאמצי ארה"ב לבלום את התרחבות ההשפעה האיראנית במזה"ת. ארה"ב מחשיבה את ממשלת עיראק כשותף בטחוני חשוב, ומספקת לצבא עיראק מערכות נשק וציוד מתקדם, בהיקף של מליארדי דולרים. נוכחות ארה"ב במדינה (5200 חיילים ואלפי אזרחים בתפקידים דיפלומטיים, ביטחוניים ואחרים) מהווה נדבך מרכזי במאמץ האמריקאי, גם אם משימת הכוחות מוגבלת להלכה ללחימה בדאעש.

בנסיבות אלה, האינטרסים ויעדי המדיניות של ישראל הם: צמצום השפעת איראן ושליחיה בעיראק וכנגזרת מכך עניין עמוק בהמשך הנוכחות האמריקאית בתחומה; תאום מיטבי עם ארה"ב; שימור עיראק כרכיב במחנה הערבי המתון, המצוי במגמת התקרבות לישראל; הצלחת המערכה לבלימת התאוששות דאעש באזור; מניעת הצבת מערכות איראניות בעלות טווח פגיעה בישראל, בעיראק; צמצום חלקה של עיראק כתחנת מעבר במסדרון יבשתי ואווירי למשלוח אמל"ח מתקדם ומליציות לסוריה וללבנון; ושימור היתרון האיכותי מול עיראק, על רקע מכירת מערכות נשק מתקדמות, כולל אמריקאיות, למדינה, וסיכוני זליגה לגורמים המזוהים עם איראן.

בניתוח כולל, ברור כי התקיפות המיוחסות לישראל בעיראק עומדות במתח מול חלק מיעדיה האסטרטגיים שלה עצמה. כפי שהשחקנים האזוריים מנתחים את השינוי במדיניות ישראל, ניכר כי היא אכן הטילה את הגיון המערכה שבין המלחמות (מב"מ) - אותו יישמה בשנים האחרונות בהצלחה יחסית בסוריה - על עיראק. זאת, במה שמצטייר כהסתכלות צרה, בעיקר דרך הפריזמה המבצעית, ולא כחלק מאסטרטגיה כוללת מול עיראק, כמדינה, וניתוח ההשלכות הרחבות של הרחבת המערכה נגד איראן לשטחה. על רקע זה, אין תמה, שישראל "נתקלה" בתגובה קשה מצד ארה"ב למהלכים המיוחסים לה.

בניגוד לעיראק, בסוריה מגבלות הפעולה ברמה האסטרטגית פחותות, וברמה האופרטיבית הטווחים קצרים יותר, לישראל היכרות מעמיקה עם השטח, בוודאי בדרום המדינה, וברור שהיא נהנית מיכולות משופרות בתחום המודיעין. לאור ההבדלים בין המדינות, ספק אם לישראל יש את היכולת לשכפל בעיראק את הישגיה בסוריה במאמץ הבלימה נגד התבססות איראן; ויחסי העלות-תועלת של סיכול איומים למול היעדים האסטרטגיים הרחבים, מסתמנים כלא גבוהים.

על רקע ההתפתחויות האחרונות, נכון שישראל תעצור ותחשב מסלול מחדש. זאת, במסגרת גיבוש מדיניות כוללת לזירה העיראקית, שסיכול איומים ופעולות קינטיות למיניהן (מב"מ), אינם מטרה בפני עצמה, אלא רק אחד מהאמצעים, לצד מאמצים מדיניים, דיפלומטיים ואחרים.

אסטרטגיה ישראלית רחבה צריכה להתבסס על תיאום הדוק עם הממשל האמריקאי, ולבחון כל פעולה בעיראק בראי השפעתה על המאמץ הכולל לצמצום האחיזה האיראנית. שתי המדינות נדרשות לנתח את התהליכים בעיראק, בראיה ארוכת טווח, ולהעריך כיצד ניתן לעכב את מגמת ה"חזבאליזציה" במדינה, ואת הסיכונים שהיא מציבה לפתחן.

ישראל נדרשת לגישה דיפרנציאלית המדרגת את חומרת האיומים השונים מעיראק, ובוחנת את הדרכים לסיכולם ואת השפעתן על האינטרסים הרחבים של ישראל. בראש הרשימה ניתן למנות יכולות, שמציבה איראן בעיראק, בעלות טווח פגיעה בישראל. התמודדות עם איומים מסוג זה מחייבת מערכה ישראלית רחבה, הכוללת שילוב בין מאמצים מודיעיניים, מדיניים והסברתיים, לפני שפונים לפתרונות אחרים. זאת, בדומה להתמודדות הכוללת עם פרויקט הדיוק של חזבאללה. נגד מערכות מתקדמות המיועדות לעבור לסוריה וללבנון, נכון יותר לפעול, ככל האפשר, לאחר שעזבו את עיראק.

במסגרת מערכה כוללת לסיכול איומים מהזירה העיראקית ישראל נדרשת למיקוד מאמץ מודיעיני מיוחד, כדי לחשוף איומים מתהווים ולסייע לממשל האמריקאי ולקונגרס להכליל אישים וישויות עיראקיים, הפועלים עבור איראן, תחת סנקציות אמריקאיות. לבסוף, בדומה למקרה הלבנוני, על ישראל לבחון את האיומים שמגלמות עבורה מכירות נשק מתקדם לעיראק, כולל מערכות אמריקאיות (למשל F-16 ומעטפת החימושים הנלווית), ולהיכנס עם הממשל לדיאלוג כיצד ניתן לצמצם סיכונים, גם בהקשר זה.